

BÖLGESEL KALKINMA FARKLILIKLARININ GİDERİLMESİNDE BİR POLİTİKA ARACI OLARAK KALKINMA AJANSLARI*

Doç.Dr. Nihat IŞIK¹
Arş.Gör. Duygu BAYSAL²
Arş. Gör. Onur CEYLAN³

ÖZET

Gerek dünyanın diğer ülkelerinde, gerekse de Türkiye’de bölgesel gelişmişlik farkları önemli sosyal, çevresel ve ekonomik sorunlara yol açmaktadır. Türkiye’de oluşan bölgesel gelişmişlik farkları, az gelişmiş yörelerde yaşayan insanların devlet otoritesinin adaletine olan güvenini azaltmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Türkiye’deki terör sorununun Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerimizde ortaya çıkması manidardır. Örneğin Türkiye’nin en gelişmiş ili olan İstanbul’un bölgesel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) değeri; Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars illerinin sahip olduğu toplam GSYH değerinden yaklaşık 42 kat fazladır.

Kalkınma ajansları modeli Avrupa Birliği (AB) tarafından tüm aday ve üye ülkelere bölgesel kalkınma farklılıklarının giderilmesinde zorunlu bir politika aracı olarak önerilmektedir. Ülkemizde AB müzakerelerinin başladığı dönemden bu yana çeşitli illerdeki yerel yönetimler aracılığıyla kalkınma ajanslarının kurulmaya başlandığı ve sayılarının giderek arttığı görülmektedir.

Ülkemizde 1996-2000 yılları arasında en gelişmiş bölgede GSYH artışı, en az gelişmiş bölgeye göre yaklaşık 35 kat yüksektir. Buna karşın, 1993’den beri kalkınma ajansları modelini uygulayan ve ülkemizde benzer sosyo-ekonomik özellikler taşıyan Polonya’da aynı nitelikteki bölgeler incelendiğinde fark yaklaşık 12 kattır. Polonya’nın en gelişmiş bölgesi olan Mazowieckie, 2006-2008 yılları itibarıyla en düşük işsizlik oranlarına sahip bölgelerden biridir. Bölgede 2006 yılında %12.3 olan işsizlik oranı 2008 yılında %6’ya düşmüştür. Fakat Türkiye’nin en gelişmiş bölgesi olan TR10’un işsizlik oranlarına bakıldığında önemli bir değişikliğin olmadığı, bölgede 2008 yılında işsizlik oranının %9.9 olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel farklılaşma, kalkınma ajansları, Türkiye, AB, Polonya
JEL Kodları: O18, R11-12

THE DEVELOPMENT AGENCIES AS A POLICY INSTRUMENT TO DISSIPATE REGIONAL DEVELOPMENT DIFFERENCES

ABSTRACT

Regional development differences cause many social, environmental and economic problems in Turkey and in the other countries. This situation makes people lose their confidence to state authority’s justice. From that view it makes sense that Turkey’s terrorist problem has appeared in the East and South East territories of the country. For instance İstanbul’s regional GDP amount is almost 42 times higher than the total amount of Ağrı, Ardahan, Iğdır and Kars provinces.

The regional development agency model is suggested to all nominee and member countries by the European Union. Also in our country, It is seen that the development agencies have been started to establish via public managements in various provinces since the negotiations had started.

The GDP growth of Turkey’s most developed region is approximately 35 times higher than the least between 1996-2000 years. In Poland that has been implementing the regional development

*Bu çalışma İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi ve İstanbul İktisatçılar Derneği tarafından 13-14 Mayıs 2010 tarihlerinde İstanbul’da düzenlenen Uluslararası İktisatçılar Zirvesi II’de bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, nihatis@kmu.edu.tr

² Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, dbaysal@kmu.edu.tr

³ Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü, onurceylan@kmu.edu.tr

agency model and have similarities concerning socio-economic structure, the GDP growth is only about 12 times higher than the least developed region between the same years. In Mazowieckie, that is the most developed region of Poland is one of the regions that has the lowest unemployment rate between 2006-2008 years. This rate decreased from 12.3% to 6% between those years. But in Turkey there is not such a difference in TR10 region's unemployment rate. That ratio of that region is 9.9% in 2008.

Key Words: Regional gaps, development agencies, Turkey, European Union, Poland.

JEL Classification: O18, R11-12

GİRİŞ

Gerek ülkeler, gerekse de bir ülke içerisindeki bölgeler arasında; üretilen GSYH ve ilgili yörelerin üretimden aldıkları paylar, o yörelere yapılan eğitim, sağlık harcamaları vb. alanlardaki farklılıklar nedeniyle gelişmişlik farkları ortaya çıkabilir. Genel olarak bakıldığında, bölgelerarası gelişmiş farklarının az gelişmiş ülkelere göre daha fazla olduğu görülmektedir.

Türkiye bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarıyla karakterize edilen bir ülkedir. Bu sorun, 1960'lı yıllardan itibaren merkezi planlama yöntemleriyle giderilmeye çalışılmıştır. Ancak ortaya konan plan ve projeler; koordinasyonun olmaması, finansal kaynakların etkin kullanılmaması ve ortaya çıkan yetki karmaşası gibi nedenlerle beklenen etkiyi gösterememiştir. Hatta bölgesel dengesizlikler azalmak bir yana artma eğilimine girmiş, bazı plan ve projeler, o dönemin siyasi konjonktürünün etkisiyle yarım bırakılmıştır.

1990'lı yıllardan itibaren artan küreselleşme eğiliminin sonucu olarak devletin rolünün ekonomide giderek azalması gerektiği anlayışı, bölgesel kalkınma politikalarının oluşturulmasında da etkisini göstermiş ve yeni yönetim anlayışları ortaya çıkmıştır. Bu yeni anlayışın esası; yerel yönetimlerin bölgelerin oluşturacağı politikalarda etkinliğinin artırılması, idari birimler, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerarası işbirliğinin artırılarak, kalkınma politikalarının o yöreyi bilen kurum ve aktörler tarafından oluşturulması, yönlendirilmesi ve uygulanmasını içermektedir. Bu amaçların yerine getirilmesinde kalkınma ajanslarının önemli bir işlev göreceği düşünülmektedir. Bu yönetim sistemi AB ülkeleri tarafından uygulanmış ve AB, bu sistemin Doğu Avrupa ülkelerinde de yerleşmesi için hibeler aracılığıyla katkıda bulunmuştur. Buna paralel olarak AB, 2005 yılından beri tam üyelik müzakereleri yürüten Türkiye'nin de diğer aday ülkeler gibi adaylık sürecinin sağlıklı işlenmesini sağlamak amacıyla, bölgesel politikalarının AB'ye uyumlaştırılması için katkıda bulunmaktadır. Bu kapsamda Türkiye, Katılım Ortaklığı Belgeleri'nde belirtilen şartları yerine getirmek amacıyla DPT'nin koordinatörlüğünde bölgesel politikalarında değişiklikler yapmıştır. Bu değişikliklerin bazıları henüz uygulama aşamasında iken çeşitli çevreler tarafından büyük tepki toplamış hatta dava konusu olmuştur. Sürecin başında ortaya çıkan bu tarz engellemeler, kalkınma ajanslarının işlevini az da olsa zayıflatmış, sistemin yerleşmesi açısından zaman kaybına neden olmuştur.

Türkiye'de şu anda faaliyet gösteren kalkınma ajansları, mali destek programları ile çeşitli projelere destek vererek bölgelerin çeşitli açılardan daha güçlü olması için çaba sarf etmektedirler. Her yeni uygulama gibi, kalkınma ajanslarının da desteklendiği ve eleştirildiği noktalar bulunmaktadır. Ancak sistemin daha yeni olduğu, toplam 26 ajanstan sadece dört tanesinin proje teklif çağrısında bulunduğu ve yürütülen projelerin henüz tamamlanmadığı dikkate alındığında, her ne kadar yararlı olacakları beklense de bu konuda net bir şeyler söyleyebilmek için yeterli veri mevcut değildir.

Bu çalışmanın amacı, 1993'ten beri kalkınma ajansları modelini uygulayan Polonya örneğinden hareketle, Polonya'da ve Türkiye'de 1996-2006 yılları arası bazı

bölgesel ekonomik verileri inceleyerek bu yeni modelin Türkiye için geleneksel modele göre bölgesel farklılıkların giderilmesinde daha etkin bir rol üstlenip üstlenemeyeceği konusunda bir fikir vermektir.

Çalışmanın birinci kısmında, kalkınma ajansları konusunda yapılmış teorik ve uygulamalı yazın üzerinde durulmuştur. İkinci kısımda bölge, bölge çeşitleri ve bölgelerarası kalkınma farklılıkları incelenmiştir. Bu kısımda ayrıca, Türkiye ve sosyo-ekonomik yapısı itibarıyla Türkiye'ye benzer bir ülke olan Polonya'nın, yeni bölgesel politika anlayışının olduğu 1999 yılı öncesi ve sonrası bazı ekonomik verileri ele alınarak, bölgelerin ekonomik yapılarında meydana gelen değişim ele alınacaktır. Kalkınma ajanslarının dünyada ve Türkiye'de gelişim sürecine değinilen üçüncü kısmın ardından çalışma, kalkınma ajanslarının Türkiye açısından önemi ve bu modele yöneltilen olumlu ve olumsuz eleştirilerin irdeleneceği sonuç ve değerlendirme kısmı ile tamamlanacaktır.

1. TEORİK VE UYGULAMALI YAZIN

Bu kısımda kalkınma ajanslarıyla ilgili yazında yer alan bazı teorik ve uygulamalı çalışmalara değinilecektir.

Aslan (2009), İngiltere özelinde bölgesel kalkınma ajanslarının kırsal kalkınmadaki rolü ve etkilerini incelemiş ve 2001 yılında ortaya çıkan şap hastalığı sonrasında kalkınma ajanslarının kırsal kalkınmadaki öneminin artmaya başladığı sonucuna varmıştır. Çalışma kapsamında alana inerek bir anket yapılmıştır. Elde edilen bulgular; kırsal alanda refah seviyesinin artırılması için yenilikçiliğin çok önemli olması, Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) açısından kırsal kalkınmada danışmanlık hizmetinin değil, eğitim ve girişimciliğin desteklenmesinin önem taşıması, yine ajansların en önemli faaliyetleri arasında işletme oluşumuna katkı sağlanması ve AB projelerinde yer alınarak projelere fon desteği sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra, en önemli projelerin tarım ve hayvancılık sektörünü güçlendiren, rekabeti artıran projeler olması, kırsal kalkınmada en önemli katkıyı kalifiye işgücünün sağlanması ve ajansların en iyi düzeyde gerçekleştirdiği amacın iş ortaklıklarının kurulmasına yardımcı olması çalışmanın diğer bulguları arasındadır. Yazara göre, kırsal kalkınmayı en az etkileyen faktör idari teşkilatlanmada yaşanan problemler iken, kırsal alandaki en önemli sorun ise yüksek konut fiyatlarıdır. Diğer taraftan, BKA'nın en önemli sorunu stratejik planlamada yaşanan eksiklerdir.

Özer (2008), küresel rekabet olgusunun değişik kalkınma politikaları arayışına yol açtığını belirterek, kalkınma ajanslarının, ülkelerin küresel rekabette daha etkin olmalarına katkı sağladığını ifade etmektedir. Ancak Türkiye'nin bölgelerarası gelişmişlik farklarının çok belirgin olması nedeniyle kalkınma ajanslarından hem bölgelerarası altyapı sorunlarını gidermesi, hem de küresel rekabet açısından katkı yapmasını beklemenin anlamsız olduğunu vurgulamaktadır.

Yazkan (2008), kalkınma ajanslarının, yeterli mali kaynak ve zaman verildiğinde bölgesel dengesizlikleri giderebileceğini, ancak merkezi yönetimin yetkilerini yerel güçlere devretmesinin zor bir süreç olacağını vurgulamaktadır.

Karaarslan (2008), Türkiye'de bölgesel dengesizliklerin hâlâ giderilemediğini belirterek, Türkiye'nin kendi iç dinamiklerinden dolayı, bölgesel kalkınma ajansları modelinin bölgelerarası değil, bölge içi dengesizlikleri gidermede kullanılması gerektiğini belirtmektedir.

Young (2008), bazı gelişmekte olan ülkelerin ve Türkiye'nin karşılaştırılabilir sosyo-ekonomik verilerini kullanarak, Türkiye'de kalkınma ajanslarının bölgelerarası

gelişme farklılığını giderme konusunda yararlı olabileceğini belirtmiştir. Yazara göre Türkiye’de, yasal çerçeve tarafından kalkınma ajanslarının hesap verilebilirlik mekanizması güçlüdür ve merkezi hükümetin de desteği verimli projelerin geliştirilmesine imkân sağlayacaktır.

Güner (2007), bölgesel kalkınma ajanslarının güçlü ve zayıf yönleri ile modele ilişkin fırsat ve beklentileri tabloşturmuş ve çıkarımlarda bulunmuştur. Buna göre modelin; proje geliştirmeyi özendirilmesi, rekabet aracılığıyla bölgesel gelişmeyi desteklemesi, AB fonlarının kullanımına aracılık etmesi gibi olumlu yanları olduğu gibi; uzman personelin az olması, koordinasyon eksikliği, halkın kabullenmesinin zorluğu gibi olumsuz yanları da bulunmaktadır.

Kaya (2007), rekabetin küreselleşmenin de etkisiyle ülkelerarası olmaktan ziyade bölgelerarası konuma ulaştığını belirterek, kalkınma ajansları aracılığıyla oluşturulacak projelerin en küçük mekâna kadar indirgenmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Peşelioğlu (2007), Türkiye’de bölgelerarası dengesizlikleri grafiklerle ve çok boyutlu ölçekleme analizi ile ortaya koymuştur. Her iki analizin sonuçları birbiriyle örtüşmektedir. Bu sonuçlara göre, ülkenin başta İstanbul olmak üzere Batı bölgeleri, GSYH’den en yüksek payı almaktadır. Bunun yanında, bölgesel GSYH verilerini kullanarak bölgelerin yıllar itibarıyla gerçekleştirdiği değişimi araştırmıştır. 1987-2001 yıllarının incelendiği grafik analizinde yazar, Türkiye’de bölgesel farklılıkların ekonomik büyüme birikimli bir özellik gösterdiği için giderek arttığı sonucuna varmıştır.

Yüceyılmaz (2007), modelin başarısız örneklerine dikkat çekmiştir. Türkiye açısından modelin bir yandan bölgelerarası rekabeti arttırırken, diğer taraftan farklılaşmayı da arttırabileceği endişesine işaret edilmektedir. Zirâ Avrupa’da uzun süredir BKA sistemi uygulanmasına karşın bölgesel eşitsizlikler tam olarak ortadan kalkmamıştır. Ayrıca Türkiye’de kalkınma ajansları İngiltere’de olduğu gibi ülkenin sorunlu bölgelerinde değil, genelinde kurulmuştur.

Halkier (2006), bölgesel kalkınma ajanslarının diğer bölgesel politika araçlarından farklılığını ortaya koyarak, bu modelin uygulama alanında ortaya çıkması muhtemel zorlukları; merkezi hükümet, bölgesel ve Avrupalı aktörler gibi çeşitli açılardan incelemiştir.

Reeves (2006), AB’nin sağladığı katılım öncesi fonlar ile yapısal fonları incelemiş, Türkiye’de AB bölgesel kalkınma fonu kapsamında uygulanan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP) gibi bölgesel kalkınma programları hakkında bilgi vermiştir.

Walburn (2006), BKA’nın işlevlerini yerine getirmesi için olması gereken koşullar, BKA’yı başarısızlığa itebilecek nedenler ve izlenmesi gereken altın kurallar olarak değerlendirdiği noktalara vurgu yapmıştır.

Kovacks (2006), Macaristan’da Güney Trans Tuna Bölgesi’nde oluşturulan kalkınma ajansı modelini, ülkenin yoğun merkezîyetçi modeline uygun olmamasından dolayı eleştirmektedir.

Harding (2006), İngiltere ve Romanya gibi iki farklı yapıdaki ülkede BKA yapılanmasını inceleyerek, BKA’nın işlevlerinin artırılması için önerilerde bulunmuştur.

Koyuncu (2006), AB bünyesinde kurulan BKA Birliği tarafından yayınlanan kriterleri göz önünde bulundurarak hazırladığı bir ankete yer vermiş ve bazı AB üye

ülkelerinde yer alan kalkınma ajanslarına gönderdiği bu anketin sonuçlarına göre BKA modelinin günümüz bilgi toplumu anlayışı ile örtüştüğü ve Türkiye'nin kendi sosyo-ekonomik yapısını da göz önüne alarak bu modeli uygulaması gerektiği sonucuna varmıştır.

McMaster (2006), Çek Cumhuriyeti'nde kalkınma ajanslarının ülkede bölgesel anlamda var olan kurumsal boşluğu doldurduğunu, yeni bölgeselleşme teorisinin öngördüğü şekilde entegre olmuş, tabandan tavana bölgeselleşme uygulamalarını gerçekleştirme yolunda önemli olduğunu belirtmiştir.

Yılmaz (2006), gelişmiş bölgelerin BKA'nın getirdiği avantajları kullanarak daha da gelişmesi sebebiyle bölgesel dengesizliklerin artabileceği tehlikesine işaret etmektedir.

Akın ve Yıldız (2005), kırsal kalkınma ajanslarının yapısı, amaç ve faaliyetlerini incelemişler, Türkiye'de kırsal kalkınma ajanslarının gerektiği şekilde oluşturulmadığı, dolayısıyla tarımsal ürün yetiştiriciliğinin ve hayvancılığın yoğun olarak yapıldığı bölgelerde kırsal kalkınma ajanslarının yeterince etkin olamayacağı sonucuna varmışlardır.

Ataay (2005), Türkiye'de bölgesel kalkınma ajanslarının 1980 sonrası neo-liberal anlayışın bir devamı niteliğinde olduğu, ancak merkezi otoriteyi tamamen dışlayan bir anlayışın gerektiği kadar verimli olamayacağını belirtmektedir.

Solari (2004), Kuzey Doğu İtalya'nın hâlâ sanayileşmede zorluklar yaşadığını ve bu sorunun aşılmasında kalkınma ajanslarının önemli rol oynadığını belirtmektedir. Yazara göre, bölgede son dönemde bazı avantajlar görünse de, işbirliği içerisinde hareket etmek hâlâ zor görünmektedir. En önemli problem ise gelişmenin düşük olduğu yerlerde kaynaklara ulaşmanın zor olduğudur.

Borren (2000), kalkınma ajanslarının; fon sağlama, eğitim, danışmanlık gibi yerel işlevlerinin yanında, adil ticaret, fonların uluslararası kurumlara ulaştırılması gibi küresel işlevlerinin de olduğunu belirtmektedir.

2. BÖLGE, BÖLGE ÇEŞİTLERİ VE BÖLGELERARASI KALKINMA FARKLILIKLARI

Bölge kavramı dünyada olduğu gibi ülkemizde de açıklığa kavuşmuş bir tanımlamaya sahip değildir. Çünkü bölge kavramının ifade ettiği mekân biriminin boyutu ve içeriği kavramın kullanıldığı bağlama göre değişebileceği gibi, aynı bağlamda da farklılık gösterebilmektedir. Örneğin, AB'de planlama bağlamında bölgeler, kent ve metropol alandan, çok geniş kırsal bölgeye kadar çeşitli boyutlardadır. Bir kısmı ekonomik, sosyal, kültürel açıdan homojen mekân parçası iken, diğer bir kısmı işlevsel açıdan bütünlük gösteren birimlerdir (DPT, 2000: 7).

Casellas ve Galley (1998)'in yaptığı çalışmada iktisadi açıdan bölge, ne kent kadar çok küçük, ne de ülke kadar çok büyük olmayan alan olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca bir bölgenin kendine özgü sosyal, kültürel ve ekonomik özellikleri olmalıdır. Bütün bu özellikler dikkate alındığında bölge kavramının tanımı yeniden şekillendirilebilir. Bölge, şehirden büyük fakat ülke topraklarının bütününden daha küçük olan, kendine özgü sosyal, kültürel ve ekonomik özelliklere sahip ülke parçasıdır (Can, 2004: 105-106; Gündüz, 2006: 2).

Bölgeler makroekonomik açıdan; homojen, plan ve polarize (kutuplaşmış) bölgeler olmak üzere üçe ayrılır. Homojen bölge, sürekli bir homojen alana karşılık gelen, birbirine yakın karakteristikler gösteren komşu alanlar grubudur. Kısaca homojen bölge, aynı gelişmişlik düzeyine sahip komşu illerin oluşturduğu bölge olarak tanımlanabilir. Plan

bölge, bölgesel politika uygulamakla görevli yönetimin yetki alanı içinde kalan alan veya bölge planının uygulandığı alanlar bütünü olarak açıklanabilir. Bir yerleşme merkezi, kendisinden daha küçük bir ya da birkaç yerleşme merkezini etki alanına alıyorsa bu yerleşme merkezi ile etki alanının oluşturduğu bölgeye polarize bölge denmektedir (Dinler, 2005: 75-85). Polarize bölge ayırımı homojen bölge gibi bir ya da birden fazla karakteristik özelliğe değil, çeşitli birimler arasındaki ilişkilere dayanmaktadır (Kılıç ve Mutluer, 2004: 23).

Bölgeler gelişmişlik düzeyi açısından az gelişmiş ve gelişmiş bölge olarak sınıflandırılabilir. Az gelişmiş bölge, bir ülkede belli bir zamanda çeşitli sosyal ve ekonomik faktörler açısından başka bölgeler ile kıyaslandığında iktisadi ve sosyal avantajlara sahip olmayan bölge olarak tanımlanabilir. Gelişmiş bölge, ülkenin diğer bölgelerine göre sosyal ve ekonomik açıdan daha ileridir. Gelişmiş bölgelerde eğitim ve sağlık hizmetleri ülke ortalamasının üzerindedir (Gündüz, 2006:11-13).

Ülkeler arasında görülen gelişmişlik farkına benzer bir durum, her ülkenin değişik bölgeleri arasında da görülebilmektedir. Bölgesel dengesizlik, bir ülkede bazı bölgelerin diğer bölgelere göre sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyetler açısından daha fazla veya daha az gelişmesi olarak tanımlanabilir. İktisadi kalkınma hiçbir zaman dünyadaki bütün ülkelerde aynı anda başlayamayacağı gibi, herhangi bir ülkenin bütün bölgelerinde de aynı anda başlayamaz. İktisadi kalkınmanın belli bir bölgede başlayabilmesi için, bu bölgenin zengin yer altı kaynaklarına sahip olması, yeni bir buluş, bölgenin bulunduğu coğrafi konum vb. sebeplerin biri veya birkaçının bir arada bulunması gerekir (Aydın, 2008: 306-307).

Nitelikli iş gücünün, girişimci nüfusun ve sermayenin bölgelerarası dağılımının dengesizliği, hızlı nüfus hareketleri, nüfus artış hızının yüksek olması, iş gücüne katılımın düşük olması, kamu yatırımlarının dağılımı, iç pazarın büyüklüğü, bazı bölgelerde alt yapı yatırımlarında görülen eksiklikler, ulaştırma ve haberleşme alanındaki farklılıklar, bölgesel planlama konusundaki kurumsal yetersizlikler, özellikle geri kalmış bölgelerde işgücü verimliliğindeki farklılıklar, iç ticaret hadlerinin özellikle 1977 yılından bugüne tarım sektörünün aleyhine işlemesi, yaşam kalitesinin ve standartların bölgelere göre aşırı farklılıklar göstermesi gibi sosyo-ekonomik faktörler ya da tarihi ve coğrafi faktörler bölgelerarası dengesizliklere yol açan unsurlar arasında sayılabilir (Kaya, 2007: 33-37).

Diñçer vd. (2003), Türkiye'nin il ve bölgelerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasını yapmak için 2000 yılına ait bazı sosyal ve ekonomik verileri kullanarak bölgelerin ve illerin sosyo-ekonomik endeksini oluşturmuştur. Çalışmanın bulgularına göre, sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi en yüksek bölge Marmara, en düşük bölge ise Doğu Anadolu Bölgesi'dir. İller açısından bakıldığında ilk sırada İstanbul, son sırada Muş yer almaktadır.

Tablo-1'de, Türkiye'nin Düzey-2 bölgelerinin; 1996, 2000, 2004 ve 2006 yılları GSYH ve kişi başına GSYH rakamları görülmektedir. Tablo incelendiğinde bölgelerarası gelişmişlik farkı açıkça görülmektedir. Satın alma gücü standardı (SGS) bazında, 1996 yılında 62485.5 milyon Euro ile TR10 bölgesi birinci, TRA2 bölgesi 1486.3 milyon Euro ile sonuncu sırada yer almaktadır. Bu iki bölge arasında yaklaşık 42 kat gibi oldukça büyük bir fark vardır. 2006 yılına gelindiğinde de anılan iki bölge arasındaki farkın devam ediyor olması uygulanan politikaların beklenen sonucu vermediğini göstermektedir.

Tablo-1: Türkiye’de Düzey-2 Bölgeleri, GSYH (Milyon Euro SGS¹) ve Kişi Başına GSYH (Euro SGS)

BÖLGE	YILLAR	YILLAR							
		1996		2000		2004		2006	
KOD	İLLER	GSYH	KBGSYH	GSYH	KBGSYH	GSYH	KBGSYH	GSYH	KBGSYH
TR10	İstanbul	62485.5	7400	113344.6	12000	161104.2	15300	200482.8	17200
TR21	Edirne, Kırklareli, Tekirdağ	7053.7	5700	12939.1	10100	14536.6	10900	19283.3	13900
TR22	Balıkesir, Çanakkale	7725.3	5400	11971.3	8200	11892.2	8000	14254.1	9300
TR31	İzmir	21800.1	7400	37395.7	11700	39227.3	11500	48401.3	13400
TR32	Aydın, Denizli, Muğla	12798.5	5600	21107.2	8800	22214.2	8900	27638.3	10800
TR33	Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak	12672.7	4500	19820.1	6800	20160	6800	26089.8	8900
TR41	Bilecik, Bursa, Eskişehir	15896.6	6000	26734.8	9300	36605.3	11900	48410.2	15000
TR42	Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova	20790.1	8500	36296	14100	33931.3	12500	44531.7	15400
TR51	Ankara	23133.3	6500	42673.4	11200	48906	12100	61974.2	14500
TR52	Karaman, Konya	8122.4	3800	14505	6300	13943.6	5700	16909.3	7200
TR61	Antalya, Burdur, Isparta	10196.5	4800	17420.7	7400	22770.5	8800	28955.5	11300
TR62	Adana, Mersin	18208	5900	29745.9	9000	23583.8	6700	29645.5	8200
TR63	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	7760.8	3100	14649.2	5700	14107.7	5300	16987	6200
TR71	Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde, Nevşehir	6097	3900	10671	6600	8970.9	5500	10807	6900
TR72	Kayseri, Sivas, Yozgat	6663.7	2900	11843.6	5000	13808.4	5700	16715.2	7100
TR81	Bartın, Karabük, Zonguldak	4766.6	4600	7980	8100	8821.8	9700	11326.8	12000
TR82	Çankırı, Kastamonu, Sinop	2669.7	3000	4574.3	5500	5026.8	6500	5507.8	7500
TR83	Amasya, Çorum, Samsun, Tokat	9914.4	3500	16447.4	5800	16324.9	5700	20361.8	7400
TR90	Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon	8035.5	2800	14952	5000	14558.9	4800	18966.4	6900
TRA1	Bayburt, Erzincan, Erzurum	2724.5	2100	5101.7	4000	5551.1	4300	6465.7	5500
TRA2	Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars	1486.3	1400	2956.5	2700	3968.8	3600	4792.6	4300
TRB1	Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli	4834.7	3000	8598.4	5100	7931.7	4600	9612.4	5800
TRB2	Bitlis, Hakkâri, Muş, Van	2415.9	1400	4914.5	2700	5936.1	3000	7092	3500
TRC1	Adıyaman, Gaziantep, Kilis	5977.7	3300	9665.2	5000	9418.4	4600	12150.2	5600
TRC2	Diyarbakır, Şanlıurfa	6417.8	2700	10699.9	4000	10964.9	3800	13117.8	4400
TRC3	Batman, Mardin, Şırnak, Siirt	3313.6	2100	5572.9	3300	5803.3	3200	8560.4	4600

Kaynak: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/main_tables, Erişim Tarihi: 05.04.2010. ¹Satınalma Gücü Standardı (SGS): Eurostat tarafından oluşturulan yapay bir para birimidir. Bütün AB-25 ülkelerinde aynı satınalma gücüne sahip olan Euro miktarını ifade eder (<http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=7184>, Erişim Tarihi: 06.04.2010)

Kişi başına GSYH açısından bakıldığında da bölgelerarasındaki ekonomik gelişmişlik farkı dikkat çekmektedir. Satın alma gücü (SGS) standardına göre, TR10 bölgesinin 1996 yılında 7400 Euro olan kişi başına GSYH değeri 2006 yılında 17200 Euro’ya yükselmiştir. 1996 yılında en düşük kişi başına GSYH’ye sahip olan TRA2 ve TRB2 bölgelerinde anılan değerler 1400 Euro olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam 2006

yılında TRA2 bölgesi için 4300, TRB2 bölgesi için ise 3500 Euro'ya çıkmıştır. En düşük ve en yüksek kişi başına GSYH arasındaki fark 1996 yılında yaklaşık 5.3 kat iken, 2006 yılında az da olsa bir düşüş kaydederek 4.9 kata gerilemiştir.

Polonya AB üyelik sürecinde ve sonrasında diğer aday ülkeler gibi, bölgesel farklılıkların giderilmesinde kalkınma ajanslarını bir politika aracı olarak kullanmış ve halen kullanmaktadır. Tablo 2'de, bir fikir vermek açısından, 2004 Mayıs'ında AB'ye tam üye olan ve sosyo-ekonomik yapısı itibariyle Türkiye ile benzerlikler taşıyan Polonya'nın düzey 2 bölgeleri itibariyle bölgesel ve kişi başına GSYH rakamları verilmiştir. Tablo'dan da izlenebileceği gibi, SGS'ye göre 1996 yılında GSYH değeri 47899.9 milyon Euro olan Mazowieckie Bölgesi'nin 2006 yılındaki GSYH değeri iki kattan daha fazla artarak 101244.2 milyon Euro'ya ulaşmıştır. Mazowieckie, gerek 1996 gerekse de 2006 yılı için en yüksek GSYH'ye sahip olan bölgedir. 1996, 2000, 2004 ve 2006 yılları için en yüksek kişi başına GSYH rakamlarına sahip olan bölge de burasıdır. 1996 yılında en düşük GSYH değerinin gerçekleştiği bölge 6422.9 milyon euro ile Lubuskie'dir. 2006 yılında Lubuskie'nin yerini 10308.3 milyon Euro ile Opolskie Bölgesi almıştır.

Tablo-2: Polonya'da Düzey-2 Bölgeleri, GSYH (Milyon Euro SGS) ve Kişi Başına GSYH(Euro SGS)

BÖLGELER (POLONYA)	YILLAR							
	1996		2000		2004		2006	
	GSYH	KBGSYH	GSYH	KBGSYH	GSYH	KBGSYH	GSYH	KBGSYH
Lódzkie	15734.4	5900	21775.3	8300	26129.2	10100	28987.8	11300
Mazowieckie	47899.9	9500	70949.5	13900	85825.8	16700	101244.2	19600
Malopolskie	19198.1	6100	25724.9	8000	30464.4	9400	34801.2	10600
Slaskie	38830	8000	47298.7	9900	57987.7	12300	60937.1	13000
Lubelskie	11771.6	5300	14203.6	6400	16612.7	7600	18043.4	8300
Podkarpackie	10869.1	5200	13470.3	6400	16035	7600	17621.5	8400
Swietokrzyskie	7002	5300	9288.4	7100	10921.1	8500	11962.7	9300
Podlaskie	6517.8	5400	8380.8	6900	9841.6	8200	10789.6	9000
Wielkopolskie	22804.2	6900	32707.4	9800	39592	11800	43641.8	12900
Zachodniopomorskie	12144.2	7100	15873.4	9400	17240.4	10200	18943.5	11200
Lubuskie	6422.9	6400	8349.8	8300	9880	9800	11016.7	10900
Dolnoslaskie	21603.8	7300	27843.6	9600	32305.1	11200	37886.9	13100
Opolskie	6926.7	6400	8325.4	7800	9913	9400	10308.3	9900
Kujawsko-Pomorskie	13452.6	6500	17402.9	8400	20242.8	9800	22181.3	10700
Warminsko-Mazurskie	7987.8	5500	10261.6	7200	12151.5	8500	13240.5	9300
Pomorskie	14664.7	6800	19805.3	9100	23444.6	10700	26613.2	12100

Kaynak: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/main_tables, Erişim Tarihi: 05.04.2010

Tablo-3'de, Polonya ve Türkiye'nin Düzey-2 bölgelerinin 15-64 yaş arası istihdam ile işsizlik oranları verilmiştir. Genel itibariyle bakıldığında, Türkiye'de bölgelerdeki işsizlik oranları genellikle artma eğilimi gösterirken, Polonya'da işsizlikte azalma eğilimi görülmektedir. Buna bağlı olarak, 15-64 yaş arası istihdam oranları genellikle Türkiye'deki bölgelerde azalırken, Polonya'daki bölgelerde artmaktadır. Türkiye'de, 2006, 2007 ve 2008 yılları için en yüksek işsizlik ve en düşük istihdam oranı TRC3 bölgesindedir. TRC3 bölgesinin 2008 yılındaki işsizlik oranı % 15.8 iken, 15-64 yaş arası istihdam oranı % 27.1'dir. 2008 yılında en düşük işsizlik oranı % 4.5 ile TR90 bölgesindedir. Polonya'daki Düzey-2 bölgelerinde işsizlik oranı 2006 yılında ortalama % 13, 2008 yılında ise yaklaşık % 7'dir. Tablodaki verilerden Polonya'da kalkınma ajanslarının özellikle işsizlik oranının azalması ve istihdam oranının artmasında önemli bir işlev gördüğü söylenebilir.

Tablo-3: Türkiye ve Polonya Düzey-2 Bölgeleri 15-64 Yaş İstihdam ve İşsizlik Oranları (%)

BÖLGELER (TÜRKİYE)	YILLAR					
	2006		2007		2008	
	15-64 YAŞ İSTİHDAM ORANI (%)	İŞSİZLİK ORANI (%)	15-64 YAŞ İSTİHDAM ORANI (%)	İŞSİZLİK ORANI (%)	15-64 YAŞ İSTİHDAM ORANI (%)	İŞSİZLİK ORANI (%)
TR10	45.2	9.9	44.7	9.3	44.8	9.9
TR21	55.4	6.7	53.7	6.2	52.8	9.5
TR22	54.1	4.4	54.3	4.5	49.6	6.2
TR31	46.1	8.6	47.5	8.6	45.1	10.5
TR32	54	4.4	50.3	7.9	50.7	9.4
TR33	51.3	5.2	46.5	5.5	44.6	6.8
TR41	51.6	6.4	50.5	7.1	49.3	9.2
TR42	46.8	8.6	45.6	9.2	47.8	8.7
TR51	44.6	10.4	44.5	9.9	43.5	10.5
TR52	43.5	8.2	45	8	51.2	8.2
TR61	58.9	5.6	58.1	5.7	57.4	7.8
TR62	42.9	12.3	44.5	12.1	44.2	13
TR63	42.9	8.6	41	9.7	41	14.3
TR71	46.1	9.2	43.6	7.1	38.6	8.5
TR72	40.2	7.8	40.9	9.5	39.7	10.1
TR81	53.4	4.7	51.2	6.9	55.5	5.8
TR82	62	3.5	53.2	3.1	55.1	4.9
TR83	54.9	4.7	55.7	6.6	56.7	5.9
TR90	62.7	4.4	59	4.9	61.3	4.5
TRA1	48.4	3.6	43.9	4.6	49.9	5.5
TRA2	51.8	3.7	48.7	4.8	49.5	5.4
TRB1	42	9.9	40.3	10.4	39.1	12.3
TRB2	40.1	8.1	37.1	11.8	34.3	13
TRC1	37.3	11	35.9	16.7	39.4	14.6
TRC2	31.1	9.1	28.3	12.8	28.9	12.8
TRC3	27.8	13.5	25.7	18	27.1	15.8
BÖLGELER (POLONYA)						
Lódzkie	56.2	13.4	59	9.3	61.3	6.7
Mazowieckie	58.8	12.3	60.9	9.1	64.6	6
Malopolskie	55.8	12.6	58.1	8.5	61	6.2
Slaskie	51.1	14.2	54.1	8.1	56.3	6.6
Lubelskie	56.9	12.8	59.8	9.5	59	8.8
Podkarpackie	53.7	13.7	56.5	9.6	57.8	8.2
Swietokrzyskie	54.7	15.5	58.3	12.1	60.8	8.8
Podlaskie	57	11.3	59.2	8.9	61.7	6.4
Wielkopolskie	55.2	12.7	57.6	8.3	60.2	6.1
Zachodniopomorskie	49.4	17.2	51.9	11.5	54.2	9.5
Lubuskie	52.7	14	55.6	9.8	56.8	6.5
Dolnoslaskie	52.5	17.3	55	12.7	56.8	9.1
Opolskie	54.3	13.5	56	9.4	57.3	6.5
Kujawsko-Pomorskie	51.2	16.2	53.8	11.3	55.6	9.1
Warminsko-Mazurskie	50.7	16	54.4	10.5	55.8	7.4
Pomorskie	53.2	13.8	56.3	9.5	58.7	5.5

Kaynak: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/main_tables, Erişim Tarihi: 05.04.2010

Bir ülkedeki gelişmişlik farkları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını önemli ölçüde etkilemektedir. Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının 2006 yılında % 94.71'i, 2007 yılında % 89.21'i ve 2008 yılında ise % 88.24'ü, diğer bölgelere nispeten daha gelişmiş olan TR10 bölgesine yapılmıştır (HM, 2006: 17; HM, 2007: 14; HM, 2008: 23). Bu durum özellikle TR10 ve diğer bölgelerarasındaki bölgesel farklılıkların kapanmamasının önemli nedenlerinden birisidir.

3. KALKINMA AJANSLARININ GENEL ÇERÇEVESİ

3.1. KALKINMA AJANSLARININ DÜNYADA GELİŞİM SÜRECİ

Kalkınma ajansları dünyada ilk olarak ekonomik kalkınma ajansları (EKA) olarak ortaya çıkmıştır. Daha sonraki süreçte dünya üzerinde hâkim olan küreselleşme ve yönetim eğilimleriyle birlikte adem-i merkezîyetçi bir yapıya doğru gidilerek bölgesel kalkınma ajansları oluşturulmuştur. Ancak adı her ne olursa olsun, kurulan teşkilatların yegâne amacı ekonomik kalkınma idi.

Günümüzde bölgesel kalkınma hareketleri tavandan tabana olan geleneksel modelden kurtulup tabandan tavana olan yenilikçi modele geçiş yapmıştır. Yenilikçi modele, AB'nin uyguladığı ve AB müktesebatına uyum açısından aday ülkeler tarafından da uygulanması zorunlu olan bölgesel kalkınma ajansları örnek olarak verilebilir. Tablo 4'de bu iki modelin farkları özet şeklinde gösterilmiştir.

Tablo-4: Geleneksel Tavandan Tabana Yaklaşımına Karşı Yenilikçi Tabandan Tavana Yaklaşım

Özellikler	Geleneksel Model	Yeni Model
Baskın Politika Eğilimi	Tavandan Tabana	Tabandan Tavana/ Tavandan Tabana
Yönetim Modeli	Merkezileşmiş	Yetki Devredilmiş
Yaklaşım	Devlet Baskın	Ortaklık Baskın
Örgütsel Model	Fordist (Genel)	Post-fordist (ihtisaslaşmış)
Temel Kurumsal Amaç	Bölgesel Ekonomik Büyümeye Maksimum Destek	Dengeli Bölgesel Gelişme
Ana Politika Hedefi	Büyük İmalat Firmaları	Farklı Büyüklükte ve Türde Firmalar Çeşitliliği
Politika Araçları	Bürokratik Düzenleme	Özerk Düzenleme
	Finansal Teşvik	Olabildiğince Finansal Destek
	Tavsiye Hizmetleri	Tavsiye ve Destek Hizmetleri
	Genel Kamu Hizmetleri	Kamu/Özel/Gönüllü Hizmetler
Ekonomik Amaçlar	Bölgelerarası Eşitlik	Bölgelerarası Rekabet
	Ulusal Ekonomik Büyüme	Bölgesel Ekonomik Büyüme
Ekonomik Odak	Kamu Kesimi Yatırımı	Kamu ve Özel Kesim Yatırımları
Anahtar Rekabetçilik Etkenleri	Ekonomik Ölçek Yaratmak	Yenilik-Keşifçilik, Ağlar ve Ortaklık Oluşturmak
Sosyal İçerik	Düşük ve Hamiliğe Dayalı	Toplumun Rolünün Vurgulanmasına Dayalı
İşlevsel Yöntem	Otomatik\İsteğe Bağlı	İsteğe Bağlı
	Sorunlara Tepki Veren	Sorunları Öngörerek Önlem Geliştiren

Kaynak: Yılmaz, S. (2006), Bölgesel Kalkınma Ajansları 2, www.arkitera.com/UserFiles/File/download/imp/bka_2_brosur_A4.pdf, Erişim Tarihi: 10.01.2010

Tablo 5'te seçilmiş ülkelerde kalkınma ajanslarının kuruluş dönemleri verilmiştir. Buna göre ilk kalkınma ajansı 1933 yılında ABD'de kurulan Tenesee Valley Authority (TVA) adlı kuruluştur. Bu tarz uygulamalar, 1950'li yıllardan itibaren, İkinci Dünya Savaşı'nın harap ettiği Batı Avrupa'da bölgelerarası oluşan farklılıkları hızla gidermek amacıyla önem kazanmaya başlamıştır. Örneğin sözkonusu dönemde Fransa'da Paris dışındaki diğer bölgeler çok geri kalmış durumda idi. Diğer taraftan İtalya'nın kuzey bölgeleri ile güney bölgeleri arasındaki fark adeta iki farklı ülkeyi andırıyordu.

1970’li yıllara gelindiğinde, dünyada kalkınma ajanslarının gelişimine katkı yapan ve şirketlerin üretim niteliğini değiştiren fordist (büyük ölçekli) yapıdan, post-fordist yapıya doğru bir akım oluşmaya başladı. Dünyada 1970’li yıllardan itibaren oluşan krizlerin etkilerini daha kolay atlatmaya yardımcı olacağı düşünülen, değişken talep koşullarına ayak uydurabilen, fordist yapıya göre nispeten daha esnek üretim tarzının kullanıldığı işletmelerin varlığı özellikle gelişmekte olan ekonomilerde giderek artmıştır. Bugün bu yapı KOBİ’lerde karşımıza çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu yeni akım BKA’nın oluşumuna da bir anlamda kaynaklık etmiştir (Ataay, 2005).

Avrupa’da sayıları 200’ü geçen, önemli dış merkezlerde temsilcilikleri olan ve Avrupa Bölgesel Kalkınma Ajansları Birliği (EURADA: European Association of Regional Development Agencies) adlı üst kuruluştaki örgütlenmiş kalkınma ajansları bulunmaktadır (Maç, 2006: 3). Dünyada ise kalkınma ajansına benzer kuruluşların sayısı yaklaşık 20.000 civarındadır (Turan, 2007: 30).

Tablo-5: Dünya Ülkeleri Kalkınma Ajansları

Yıllar	Ülkeler
1933	ABD
1950	Brezilya, Avusturya, Belçika, Fransa, İrlanda, Japonya
1960-1970	Almanya, İngiltere, İtalya, Hollanda
1980-1990	Yunanistan, İspanya, Finlandiya, Danimarka
1990-	Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Litvanya, Polonya, Portekiz, Slovakya, İsveç, Ukrayna

Kaynak: Özmen, F. (2008), AB Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları, <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2008-3-17.pdf>, Erişim Tarihi:09.03.2010.

1990’lı yıllardan itibaren kalkınma ajansları değişik yapılarda da olsa Avrupa Birliği tarafından finanse edilerek diğer Doğu Avrupa ülkelerinde kurulmaya başlamıştır. Bugün bünyesinde kalkınma ajansı bulunmayan hiçbir geçiş ekonomisi yoktur. Örneğin Polonya’da birçok kalkınma ajansı kurulmuştur. Polonya Düzey 2 bölgelerinde kurulan kalkınma ajanslarından Molopolska Kalkınma Ajansı, Molopolskie bölgesinin geliştirilmesi amacıyla kurulmuş ve bu kalkınma ajansı aracılığıyla, bölgenin işgücü piyasasına ilişkin 2004-2008 yıllarını kapsayan beş adet proje tamamlanmıştır. Bu projelerden özellikle iki tanesi, bölgenin işsizlerine istihdam sağlamak amacıyla uygulanmıştır. Proje sonrası bölgede 236 kadın işsiz kendi işini kurmuş, 142 kişi de iş sahibi olmuştur. “Active Student” adı verilen başka bir proje kapsamında da projeye iştirak eden 830 kişiden 404’ü muhtelif yerlerde, 211’i kendi işini kurarak çalışmaya başlamışlardır. Ayrıca ajansın girişimcileri desteklemek için hazırlayıp sonuçlandırdığı, 2006 ve 2008 yılları arasında girişimciliği desteklemek adına üç adet tamamlanmış projesi mevcuttur. Proje kapsamında; danışmanlık, eğitim, işverenlerin kalifiye eleman ihtiyaçlarını karşılamaya yardımcı olma, 20.000 Zloti’ye kadar teşvik verme gibi uygulamalar yer almıştır. Tüm bunların dışında bölgenin tanıtımı, geleneksel aktiviteleri, turizm potansiyeli ve geleneksel ürünlerin gıda sektöründe de üretilmesini ve pazarlanmasını sağlamak, bu yönde yatırım ve girişimciliği desteklemek amacıyla pazarlama eğitimi, farklı bölgelere ziyaret organizasyonları gibi faaliyetleri kapsayan projeler düzenlenmiştir. Bu projelerin bölge istihdamına katkıda bulunduğu açıktır⁴.

Bielsko-Biala kalkınma ajansının Slaskie Bölgesi’ne en önemli katkısı Beskid İnovasyon ve Teknoloji Transfer Merkezi’nin kurulmasıdır. Bu merkez, iş ve bilim dünyasının bölgede işbirliği içerisinde hareket etmesini sağlamaktadır. Bunun yanı sıra bölgedeki KOBİ biçimindeki kuruluşlara serbest piyasa ekonomisine uyum sağlamaları için

⁴ <http://en.marr.pl/european-union-funds/completed-projects/>, Erişim Tarihi: 08.04.2010

destek sağlamaktadır. Polonya ve çevresindeki firmalarla işbirliğinin sağlanması da ajansın önemli katkılarından⁵.

3.2. KALKINMA AJANSLARININ TÜRKİYE'DE GELİŞİM SÜRECİ

Türkiye'de bölgesel gelişmişlik açısından bazı bölgelerimiz AB seviyesine ulaşmışken, bazılarının gelişmişlik düzeyi Afrika ülkeleri ile aynıdır (Taş, 2008: 7). Bu durum, Türkiye'de bölgesel dengesizlikleri giderme çabalarının ne derece önemli olduğunu ortaya koymaktadır. Bölgesel dengesizliği giderme politikaları 1960'lı yıllardan itibaren 5 yıllık kalkınma planlarıyla başlamıştır. Kuşkusuz bu politikaların amacı, sosyo-ekonomik açıdan ülkenin geri kalmış bölgelerinin kalkınmasının sağlanması idi. Kalkınma ajansları modeline geçilmeden önce Türkiye'de uygulamaya konulmak üzere sekiz adet kalkınma planı hazırlanmış ve bu planların içerdiği projeler; yetki karmaşası, kurumlar arası uyumun sağlanamaması, plan ve projelerin ülkenin gerçeklerine göre değil de dönemin iktidarının subjektif yaklaşımlarına dayanması gibi nedenlerle ya hiç başlatılmamış ya da yarım kalmıştır. Bu planlardan bazıları Doğu Marmara Planlama Projesi, Antalya Projesi, Çukurova Bölgesi Projesi, Güneydoğu Anadolu Projesi, Zonguldak-Bartın-Karabük Bölgesi Projesi, Doğu Anadolu Projesi Planı ve Doğu Karadeniz Bölgesi Gelişme Planı'dır (Yüceyılmaz, 2007: 51-52). Bu süreç içerisinde kalkınma politikası aracı olarak; yatırım teşvikleri, kalkınmada öncelikli yöre (KÖY), organize sanayi bölgeleri, kırsal kalkınma politikaları gibi araçlar kullanılmıştır (Tutar ve Demiral, 2007: 71).

Küreselleşme süreci ekonomik ve sosyal alanda birçok yeniliğin kaynağı olmuştur. Bu süreç kamu yönetimi anlayışını da zaman içerisinde değiştirmiş ve tabandan tavana doğru oluşan yeni yönetim mekanizmaları devreye girmiştir. AB, her aday ülkede olmasını istediği gibi, Türkiye'nin de bölgesel politikalarının değişmesini istemiş ve Türkiye 1999 Helsinki Zirvesi'nde kalkınma ajanslarıyla tanışmıştır. Türkiye'nin bölgesel politikalarının AB ile uyumlaştırılması için gereken kriterler Katılım Ortaklığı Belgeleri'nde belirtilmektedir. Türkiye'nin müzakere yürüttüğü 35 başlıktan 22 tanesi doğrudan bölgesel politikalarla ilgilidir (Reeves, 2006: 35). 2001 ve 2003 yılları Katılım Ortaklığı Belgeleri'nde Türkiye'nin AB üyelik sürecinin hızlanması ve aday ülke olarak AB mali fonlarından yararlanabilmesi için bölgesel politika alanında yerine getirmesi gereken şartlar belirtilmiştir. Bu şartlar birliğe hâlihazırda aday olmuş olan tüm ülkeler için de geçerlidir. Bu şartlar özetle; bölgesel farklılıkların giderilmesini amaçlayan bir ekonomik ve sosyal uyum politikasının geliştirilmesi, bölgesel politikalar açısından AB müktesebatına uyumun sağlanması için gerekli yasal çerçevenin oluşturulması, bölgesel gelişme politikalarının uygulanması noktasında öncelikli kriterlerin belirlenerek çok yıllık bütçeleme usulünün oluşturulması ve bölgesel kalkınmanın hızlanması amacıyla yerel idari yapının güçlendirilmesi şeklindedir. Bu kapsamda ilk olarak AB'de olduğu gibi İstatistikî Bölge Birimi Sınıflandırması (İBBS) yapılmıştır. Burada amaç, istatistikî olarak verilerin daha düzenli oluşturulması, gerek ülke içindeki bölgelerle, gerekse AB ile bölgesel anlamda karşılaştırma yapmaya imkân verecek veri tabanlarının oluşturulması ve bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin daha doğru yapılmasının sağlanmasıdır.

İBBS'ye göre Türkiye nüfus yoğunluğu, nüfus büyüklüğü, GSYH gibi kriterler bakımından Düzey 3, Düzey 2 ve Düzey 1 olmak üzere 3 ana bölgeye ayrılmıştır. Bunlardan Düzey 3 bölgesi tüm illeri kapsamaktadır ve 81 adettir. Düzey 2 bölgeleri ise kalkınma ajanslarının kurulacağı bölgelerdir ve Düzey 3 bölgesinin gruplandırılmasıyla 26

⁵ http://www.i3sme.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=71, Erişim Tarihi: 08.04.2010

adet bölge oluşturulmuştur. Düzey 1 bölgesi ise Düzey 2 bölgelerinin gruplandırılmasından oluşmuştur ve 12 adettir. Kısım 3’de yer alan Tablo 1’de Düzey 2 bölgelerinin dağılımı verilmiştir.

Şubat 2006’da kalkınma ajanslarına ilişkin kanunun Bakanlar Kurulu tarafından çıkarılmasından sonra ilk olarak 6 Temmuz 2006’da Çukurova (TR 62) ve İzmir (TR31) kalkınma ajansları kurularak faaliyetlerine başlamışlardır. Bunu takiben 8 Düzey 2 bölgesinde daha kalkınma ajansı kurulmuştur. Son olarak ise geriye kalan 16 Düzey 2 bölgesinde daha kalkınma ajansı kurulmasına ilişkin karar 14 Temmuz 2009 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kurulan bu 26 kalkınma ajansı için 2009 bütçesinden toplam 125 milyon Euro ayrılmıştır. 2009 AB ilerleme raporuna göre⁶, yerel yöneticilerin etkinliğinin artırılması ve kalkınma ajanslarının tüm Düzey 2 bölgelerine yayılması olumlu gelişmeler olarak değerlendirilmektedir. Ancak kalkınma ajanslarının kurulacağı merkez illerin seçimi sürecinin yeterince şeffaf olmaması ve yerel yöneticilerin bu konuda etkin olamamaları raporda olumsuz gelişmeler olarak yer almıştır.

Tablo 6’da, Türkiye’de değişik mali destek programı kapsamında proje teklif çağrısında bulunan kalkınma ajanslarına ilişkin bilgiler görülmektedir.

Tablo-6: Türkiye’de Kalkınma Ajansları ve Mali Destek Programları

Kalkınma Ajansı	Bütçe Yılı	Program	Programın Bütçesi (TL)	Teklif Edilen Proje Sayısı	Kabul Edilen Proje Sayısı
İzmir Kalkınma Ajansı* (İZKA)	2008	KOBİ Mali Destek Programı	6.017.950,04	441	98
		Sosyal Kalkınma Mali Destek Programı	23.422.049,96	234	71
	2009	Tarım ve Kırsal Kalkınma Mali Destek Programı	18.966.293	-	-
		Turizm ve Çevre Mali Destek Programı	12.644.196	-	-
Çukurova Kalkınma Ajansı** (ÇKA)	2009	İktisadi Kalkınma Mali Destek Programı	15.000.000	260	-
		Sosyal Kalkınma Mali Destek Programı	5.000.000	259	-
		Küçük Ölçekli Altyapı Projeleri Mali Destek Programı	5.000.000	87	-
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı*** (DKA)	2009	KOBİ Mali Destek Programı	14.177.635	549	-
Mevlana Kalkınma Ajansı**** (MEVKA)	2009	Kırsal Kalkınma Mali Destek Programı	7.000.000	365	-
	2009	Küçük Ölçekli Altyapı Projeleri Mali Destek Programı	3.000.000	185	-

Kaynak: *www.izka.org.tr, **www.cka.org.tr, ***www.daka.org.tr, ****www.mevka.org.tr, Erişim Tarihi: 05.04.2010

⁶ Turkey-EU 2009 Progress Report (2009),

http://www.euractiv.com.tr/fileadmin/Documents/TR_Rapport_to_press_13_10.pdf, Erişim Tarihi: 05.04.2010.

Tablodan da görülebileceği gibi, 2009 yılında ÇKA, 25 milyon TL bütçeli üç ayrı destek programı kapsamında teklif çağrısında bulunmuş ve toplam 606 proje teklifi gelmiştir. Buna karşın aynı yılda yaklaşık 14.2 milyon TL bütçeli DKA'ya KOBİ mali destek programı kapsamında 549, 10 milyon TL bütçeli MEVKA'ya ise iki ayrı destek programı kapsamında 550 proje teklifi gelmiştir. Henüz halkımızın yeni tanıştığı bir yapı olmasına rağmen başvuru sayısı dikkate değerdir. Bölgenin sorunlarını daha iyi bilen yerel kesimi işin içerisine katan bu projelerin sağlıklı yönlendirmeler ve denetimle bölgelerin gelişmişliğine önemli katkı sağlaması beklenebilir.

ÇKA ayrıca, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Intel ve DPT ortaklığında yürütülmekte olan Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Girişimi (Teknoloji Köyleri) Projesinde yerel koordinatör olarak yer almaktadır. Bu projenin amacı bilgi ve iletişim teknolojilerinin (ICT) etkin kullanımı ve yaygınlaştırılması sayesinde kadın ve erkeklerin bilgiye ulaşım ve katılımlarını gerçekleştirmektir. Bu amaç doğrultusunda kırsal alanlara ulaşarak dijital faklılığın azaltılması hedeflenmektedir⁷.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kalkınma ajansları bir ülkede bölgelerarası gelişmişlik farkını gidermek, rekabet ortamı oluşturmak ve girişimcilik ruhunu desteklemek amacıyla koordinasyon ve uygulama görevi üstlenen kuruluşlardır. Burada amaç bölgelerin göreceli üstün oldukları alanların tespit edilerek bölgelerde o alana ilişkin gerek ulusal, gerekse uluslararası alanda yatırımlar yapılmasının teşvik edilmesidir. Dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi, bölgelerin fon sağlamak amacıyla rekabete girmelerinin geri kalmış bölgeler açısından bir sorun olup olmadığıdır. Ancak her bölgenin görece gelişme potansiyeline sahip olduğu alanda politika üreteceği göz önüne alınırsa, geri kalmış bölgelerin de ulusal, hatta uluslararası rekabete açılmasında bir sakınca bulunmamaktadır. Diğer taraftan, bu yapı sayesinde, eğer bir bölge kalkınmak istiyorsa çok sayıda proje üretmek zorundadır.

Sosyo-ekonomik yapısı itibariyle Türkiye'ye benzer bir ülke olan ve 1993'ten beri kalkınma ajansları modelini uygulayan Polonya ve kalkınma ajansları ile yakın geçmişte tanışan Türkiye'de, 1996-2006 yılları arası kişi başına en düşük ve en yüksek gelirli bölgeler karşılaştırıldığında, Türkiye'de bölgesel politika anlamında rekabetin olmadığı ortamda bölgesel dengesizliğin giderek arttığı görülmektedir. Nitekim 1996-2000 yılları arasında en gelişmiş bölgede GSYH artışı, en az gelişmiş bölgeye göre yaklaşık 35 kat yüksektir. Buna karşın, Polonya'da aynı nitelikteki bölgeler incelendiğinde fark yaklaşık 12 kattır. 2004-2006 yılları arasında söz konusu fark Türkiye'de yaklaşık 48 kata çıkmışken, Polonya'da neredeyse aynı seviyede kalmış ve yaklaşık 13 kat olmuştur. Polonya'nın bölgesel dengesizliğin giderilmesinde kalkınma ajanslarını özellikle 1999 yılından itibaren aktif şekilde kullandığı ve bölgesel farklılığın Türkiye'ye nazaran çok daha az olduğu düşünüldüğünde, Polonya için rekabetin bölgeleri çok da olumsuz etkilemediği söylenebilir.

Benzer bir tablo işsizlik ve istihdam oranları açısından da sözkonusudur. Polonya'nın en gelişmiş bölgesi olan Mazowieckie, 2006-2008 yılları itibariyle en düşük işsizlik oranlarına sahip bölgelerden biridir. 2006 yılında % 12.3 olan işsizlik oranı 2008 yılında % 6'ya düşmüştür. Buna bağlı olarak istihdam oranlarında da bir artış sağlanmıştır. Fakat Türkiye'nin en gelişmiş bölgesi olan TR10'un işsizlik oranlarına bakıldığında önemli

⁷ www.cka.org.tr/index.php?option=com_content&task=view&id=188&Itemid=76, Erişim Tarihi: 27.03.2010

bir değişikliğin olmadığı, bölgede 2008 yılında işsizlik oranının % 9.9 olduğu görülmektedir. Mazowieckie ve TR10 bölgelerinin istihdam oranları karşılaştırıldığında ise, Mazowieckie TR10 bölgesine göre oldukça iyi bir seviyeye ulaşmıştır. Türkiye’de bölgelerarası istihdam oranı 2006 yılında % 48 iken, 2008’de % 46’ya düşmüş, Polonya’da ise % 54’ten % 59’a yükselmiştir. Türkiye’de 2008 yılında en düşük istihdam oranı % 27.1 ile TRC3 bölgesine aitken Polonya’da aynı oran % 54.2 ile Zachodniopomorskie bölgesinde gerçekleşmiştir. Polonya’da bölgelerarası istihdam oranlarında pek farklılık yokken, Türkiye’de önemli farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu tablo diğer sebeplerin yanı sıra kalkınma ajanslarının Polonya’da istihdamı artırma açısından önemli katkılar sağladığına işaret etmektedir ve eğer kalkınma ajansları modeli etkin ve verimli bir şekilde kullanılırsa, Türkiye’nin işgücü piyasasında da olumlu etkilere yol açabileceği söylenebilir.

Geçmişteki tecrübeler, uzun süredir hazırlanan kalkınma politikalarında gereken başarının sağlanamadığını göstermektedir. Bölgelerin ihtiyaçları ve göreceli üstünlükleri en iyi o bölge insanları tarafından bilinecektir ve bölgesel gelişme politikalarının oluşturulmasında yerel yönetimlerin yetki ve sorumluluğunun artırılmasının merkezîyetçi planlama anlayışına göre daha olumlu sonuçlar vereceği beklenmektedir. Ancak ülkemizde kalkınma ajanslarının henüz işin başında olmaları nedeniyle, sağlıklı yorumlar yapabilecek yeterli verinin olmadığını da belirtmek gerekir.

KAYNAKÇA

- AKIN, Semiha ve Fatih Feramuz YILDIZ (2005), “Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türk Tarımına Etkileri”, *Tarım ve Köyişleri Bakanlığı, Türktarım Dergisi*, Sayı:163:38-44.
www.abuzmanlari.org.tr/web/docs/pdfs/makaleler/bolgesel_kalkinma_ajanslari_ve_turk_tarimina_etekileri.pdf, Erişim Tarihi: 10.01.2010.
- ASLAN, Özlem (2009), “Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Kırsal Kalkınmadaki Rolü ve Etkileri: İngiltere Örneği”, Selçuk Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Şehir ve Bölge Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- ATAAY, Faruk (2005), “Bölgesel Kalkınma Ajansları Modelinin Kalkınma Anlayışı”, www.sendika.org/yazi.php?yazi_no=3662, Erişim Tarihi: 21.03.2010.
- AYDIN, Abdürrauf (2008), “İktisadi Açından Bölgesel Dengesizlik: Mardin İli Örneği”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(24): 304-312. <http://www.e-sosder.com/dergi/24304-312.pdf>, Erişim Tarihi: 12.03.2010.
- Bielsko-Biala Development Agency web-site:
http://www.i3sme.eu/index.php?option=com_content&view=article&id=71, Erişim Tarihi: 08.04.2010.
- BORREN, Sylvia (2000), “Development Agencies: Global or Solo Players?”, *Development in Practice*, 10, (384): 408-419. <http://www.informaworld.com/smpp/44675460-60562742/content~db=all~content=a713660452~frm=abslink>, Erişim Tarihi: 08.04.2010.
- CAN, Ergüder (2004), *Avrupa Birliği Bölgesel Politikaları ve Yapısal Fonlar: Uyum Sürecinde Türkiye İçin Bir Değerlendirme*, 1. Baskı, Asil Yayın, Ankara.
- CASELLAS, Antonia ve Catherine C. GALLEY (1998), “Regional Definitions in the European Union: A Question of Disparities?”, *Regional Studies*, 33 (6):551-558.

<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a713693580~frm=a bslink>, Erişim Tarihi: 21.03.2010.

Çukurova Kalkınma Ajansı web-sitesi: www.cka.org.tr, Erişim Tarihi: 05.04.2010.

DİNÇER, Bülent; Metin ÖZASLAN ve Taner KAVASOĞLU (2003), “İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması”, DPT Yayınları, No:2671. <http://ekutup.dpt.gov.tr/bolgesel/gosterge/2003-05.pdf>, Erişim Tarihi: 29.03.2010.

DİNLER, Zeynel (2005), *Bölgesel İktisat*, 7. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı web-sitesi: www.daka.org.tr, Erişim Tarihi: 05.04.2010.

DPT (2000), “VIII. Beş yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyon Raporu”.
<http://www.dpt.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FC49C855C86828FA2E>, Erişim Tarihi: 22.03.2010.

Glossary of Statistical Terms-OECD: <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=7184>, Erişim Tarihi: 06.04.2010.

GÜNDÜZ, Ali Yılmaz (2006), *Bölgesel Kalkınma Politikası*, 1. Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa.

GÜNER, Meltem (2007), *Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye Uygulaması*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

HALKIER, Henrik, (2006), Regional Development Agencies and Multilevel Governance: European Perspectives. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim, Avrupa Perspektifi* içinde, 3-15. IV. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Ankara.

HARDING, Richard (2006), Region Development Agencies Experiences in England and Romania. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Deneyimleri* içinde, 111-135. IV. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Ankara.

HM (HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI) (2006), “Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırımlar 2006 Yılı Raporu”,
<http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/Arastirma%200Yayin/Raporlar/Yabanc%4b1%20Sermaye%20Raporlar%4b1/4875%20Saly%4b11%4b1%20Kanundan%20Sonraki%20Raporlar/Uluslararası%4b1%20Do%4b9frudan%20Yat%4b1r%4b1mlar%202006%20Y%4b11%4b1%20Raporu.pdf>, Erişim Tarihi: 23.03.2010.

HM (HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI) (2007), “Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırımlar 2007 Yılı Raporu”,
<http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/Arastirma%200Yayin/Raporlar/Yabanc%4b1%20Sermaye%20Raporlar%4b1/4875%20Saly%4b11%4b1%20Kanundan%20Sonraki%20Raporlar/Uluslararası%4b1%20Do%4b9frudan%20Yat%4b1r%4b1mlar%202007%20Y%4b11%4b1%20Raporu.pdf>, Erişim Tarihi: 23.03.2010.

HM (HAZİNE MÜSTEŞARLIĞI) (2008), “Uluslararası Doğrudan Yabancı Yatırımlar 2008 Yılı Raporu”.
<http://www.hazine.gov.tr/irj/go/km/docs/documents/Hazine%20Web/Arastirma%200Yayin/Raporlar/Yabanc%4b1%20Sermaye%20Raporlar%4b1/4875%20Saly%4b11%4b1%20Kanundan%20Sonraki%20Raporlar/Uluslararası%4b1%20Do%4b9frudan%20Yat%4b1r%4b1mlar%202008%20Y%4b11%4b1%20Raporu.pdf>

0Yayın/Raporlar/Yabanc%4%b1%20Sermaye%20Raporlar%4%b1/4875%20Sa
y%4%b11%4%b1%20Kanundan%20Sonraki%20Raporlar/ULUSLARARASI%
20DO%4%9eRUDAN%20YATIRIMLAR%20RAPORU-2008.pdf, Erişim
Tarihi: 23.03.2010.

İzmir Kalkınma Ajansı web-sitesi: www.izka.org.tr, Erişim Tarihi: 05.04.2010.

KARAARSLAN, Gökçe (2008), *Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Politikalar ve Kalkınma Ajansları*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonomi-Maliye Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KAYA, Kılıç (2007), Bölgesel Kalkınmada Yeni Bir Model; Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

KILIÇ, Sibel E. ve Mustafa MUTLUER, (2004), “Coğrafyada ve Bölge Planlamada Bölge Kavramının İrdelenmesi”, *Ege Coğrafya Dergisi*, 13 (2004): 17-28. http://edebiyat.ege.edu.tr/bolumler/cografya/13-3-ECEMIS_MUTLUER.pdf, Erişim Tarihi: 27.03.2010

KOVACS, Palne Ilona (2006), Region-Building in Hungary-The Case of South-Transdanubia. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Deneyimleri* içinde, 73-93. IV. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Ankara.

KOYUNCU, Evrim (2006), *Türkiye’de Kalkınma Sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Bir Uygulama*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel İktisat Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

MAÇ, Nazlı (2006), “Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye”, <http://www.kto.org.tr/dosya/rapor/kalkinmaajans.pdf>, Erişim Tarihi: 08.04.2010

MCMMASTER, Irene (2006), “Czech Regional Development Agencies in a Shifting Institutional Landscape”, *Europe-Asia Studies*, 58(3):347-370. <http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a745941755>, Erişim Tarihi: 08.04.2010

Mevlana Kalkınma Ajansı web-sitesi: www.mevka.org.tr, Erişim Tarihi: 05.04.2010

Molopolska Development Agency web-site: <http://en.marr.pl/european-union-funds/completed-projects/>, Erişim Tarihi: 08.04.2010

ÖZER, Yunus Emre (2008), “Küresel Rekabet-Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye”, *Review of Social, Economic & Business Studies*, 9(10): 389-408. <http://fbe.emu.edu.tr/journal/doc/9-10/19.pdf>, Erişim Tarihi: 09.03.2010

ÖZMEN, Fatma (2008), “AB Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3): 327-340. <http://iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2008-3-17.pdf>, Erişim Tarihi:09.03.2010

PEŞELİOĞLU, İstemihan (2007), *Avrupa Birliği Perspektifinde Türkiye Ekonomisinde Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Uygulanma İmkânları*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

- REEVES, Teresa (2006), Regional Development in the EU and Turkey. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim, Avrupa Perspektifi* içinde, 29-39. IV. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Ankara.
- SOLARI, Stefane (2004), “Decentralisation of Competencies and Local Development Agencies in North-Eastern Italy”, *Local Economy*, 19(1): 55-68.
<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a713705734>, Erişim Tarihi: 08.04.2010
- TAAŞ, Cesurhan (2008), “Kalkınmaya Giden Yol Kalkınma Ajanslarından mı Geçer?”, *Ekonomik Yorumlar Dergisi*. Sayı: 523, 7-17.
- TURAN, Seyida (2007), *Bölgesel Kalkınma Ajansları Dünyadaki Uygulamalar ve Türkiye Modeli*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Turkey-EU 2009 Progress Report (2009).
http://www.euractiv.com.tr/fileadmin/Documents/TR_Rapport_to_press_13_10.pdf, Erişim Tarihi: 05.04.2010.
- TUTAR, Filiz ve Mehmet DEMİRAL (2007), “Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1): 65-83. http://iibf.ogu.edu.tr/dergi/dergi/2007-1/2007_1_4.pdf, Erişim Tarihi: 09.03.2010
- WALBURN, David (2006), Regional Development Agencies: The Tool to Stimulate Economic Development in Regions. *Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim, Avrupa Perspektifi* içinde, 49-55. IV. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Ankara.
- Web-site of European Statistics:
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/region_cities/regional_statistics/data/main_tables, Erişim Tarihi: 05.04.2010
- YAZKAN, Ebru (2008), *Bölgesel Gelişme Politikalarının Başarısında Kalkınma Ajanslarının Rolü*. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- YILMAZ, Serkan (2006), “Bölgesel Kalkınma Ajansları 2”,
http://www.arkitera.com/UserFiles/File/download/imp/bka_2_brosur_A4.pdf, Erişim Tarihi: 10.01.2010
- YOUNG, Trevor. (2008), “The Potential for Effective Regional Development Agencies in Turkey: A Comparative Analysis”, *Regional and Federal Studies*, 18(4): 375-402.
<http://www.informaworld.com/smpp/content~db=all~content=a901425890>, Erişim Tarihi: 08.04.2010
- YÜCEYILMAZ, Hilal (2007), *Avrupa Birliği Sürecinde Bölgesel Gelişmeler ve Kalkınma Ajansları*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.